Héctor Abad Faciolince - Gordana Matić, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Utopljenice i spašeni starac

Priče treba spašavati pod svaku cijenu, premještati ih iz polumrtvog u drugo živo i mlado tijelo. To im je jedina šansa.

Možda ih je ubio projektil koji im je sasvim slučajno pao na glavu.

Victoria Amelina, Dom za Doma

U posljednjoj knjizi koju je objavio prije nego što si je oduzeo život, I sommersi i salvati (Utopljenici i spašeni), Primo Levi razmišlja, ovaj put ne u formi svjedočanstva već eseja, o toj nerješivoj zagonetki zašto neki – u rubnim situacijama kada im prijeti istrebljenje i smrt – imaju čudesnu sreću da izvuku živu glavu dok drugi, možda čak i većina, nesreću da se utope, odnosno, da ih uništi slijepa mržnja i nepravda proizašla iz povijesnih okolnosti, diktatura ili volje za moći.

Postavljam si to isto pitanje od 27. lipnja 2023. u 19 sati i 28 minuta, kada je ruski projektil tipa Iskander, visoke preciznosti i natovaren sa šest stotina kilograma eksploziva, eksplodirao nad našim glavama u jednoj pizzeriji u Kramators'ku, na 21,6 kilometara udaljenosti od crte bojišnice između slobodne Ukrajine i Ukrajine koju su okupirali Rusi.

U tom paklu koji se srušio s neba s jasnom namjerom da nanese najveću moguću štetu, izazove najveći mogući broj žrtava, najsnažniju bol i patnju, šezdeset ljudi teško je ranjeno, a dvanaest je na mjestu poginulo, među njima i četrnaestogodišnje blizanke, Yuliya i Anna Aksenchenko.

Na Internetu sam pronašao jednu od njihovih posljednjih fotografija pa sada promatram te dvije tinejdžerke s tugom i znatiželjom.

Često sam kod blizanaca primjećivao neko nježno i neuspješno nastojanje da budu različiti, premda su jednaki.

eISSN 1847-7755; doi: 10.15291/sic/2.14.lt.5

Slika 1: @DefenceU

Jedna od njih podizala je kosu gore, stežući je u punđu koja stremi u nebo, dok se druga češljala u suprotnom smjeru, prema tlu. Obje su to činile kao upozorenje okolini da ih ne miješaju, da me, ako sam ja Anna, ne zovu Yuliyom, odnosno da Yuliyu ne zovu Annom. U tom intimnom savezu, koji podrazumijeva doći na svijet u paru s vlastitim klonom, prirodno je da i jedna i druga žele odvojiti svoje sudbine i pronaći vlastiti identitet. Različita odjeća, različiti osmijesi, premda su provele čitav život ogledajući se u vlastitoj sestri kao u zrcalu. Sudbina ih, međutim, nije znala razlikovati, i u trenutku rođenja i na samom kraju njihova života. Nekoliko dana poslije pročitao sam da su sahranjene u jednakim ljesovima, jedna pored druge, odjevene u iste, bijele haljine poput mladenki, jer takvi su običaji u ukrajinskim selima kada je pokojnica neudata.

Otac, koji ih je doveo u restoran na pizzu za nagradu za odličan uspjeh u školi i koji je sjedio za stolom nasuprot svojim djevojčicama, imao je nesreću preživjeti udar ruskog projektila. On je jedan od spašenih i mora nazočiti pogrebu svojih blizanki. Ne poznajem gospodina Aksenchenka, no

siguran sam da ne bi ni trenutka oklijevao svoju sudbinu zamijeniti njihovom. Znam da bi dao svoj život u zamjenu za život svojih kćeri.

Ja, koji sam si to isto pitanje postavio bezbroj puta, nemam jasan odgovor, nemam pravo biti licemjeran. Nisam sposoban odgovoriti poput toga tragičnoga oca. Znam da je nepravedno, znam da je ružno reći, pa čak i pomisliti, no usprkos mojim godinama mnome još uvijek upravlja ta sebična volja za životom. Također znam da bi ta ista volja u potpunosti nestala kada bi mi moje dvoje djece ubili pred očima.

U tom istom restoranu u kojem su nastradale blizanke Aksenchenko, ali ne unutra (gdje su se nalazili svi nastradali u ovom napadu osim jednoga), već na terasi (na kojoj ih je nekoliko ranjeno, a jedna je osoba poginula) sjedio sam s dvoje starih prijatelja iz Kolumbije i dvoje novostečenih ukrajinskih poznanika. Dima Kovalchuk, Ukrajinac, bio je naš fikser, vozač i prevoditelj. Kolumbijci su bili, i još uvijek jesu, Sergio Jaramillo, bivši kolumbijski povjerenik za mir, Catalina Gómez, ratna dopisnica s Bliskog istoka i iz Ukrajine i onaj koji ovo piše. Posljednja četiri dana nas petoro putovali smo zajedno.

Ne mogu reći da je mlada Ukrajinka, koja nas je vodila i koja je s nama sjedila, moja prijateljica. Nisam je zvao Vika, kako su je zvali njezini prijatelji. No od prvog dana shvatio sam da je to hrabra i izuzetno inteligentna djevojka. Bistra, ironična, tužna. Uvijek je bila odjevena u crno, poput udovice, a koža joj je bila blijeda, gotovo avetinjski prozirna. I još nešto, važno i simbolično za mene, bila je iste dobi kao moja kći. Obje su rođene 1986., one strašne godine kada se dogodila katastrofa u Černobilu. Zvala se, zove se Victoria Amelina i napustila je posao sistemske inženjerke kako bi postala spisateljica, pjesnikinja i esejistkinja.

Tog utorka 27. lipnja sjeli smo u restoran koji se zvao Pizza Ria kako bismo se oprostili od Donbasa i kako bismo ujedno zahvalili Victoriji, koja nas je vodila po regiji koju su uništili Rusi, što nam je posvetila toliko pažnje, vremena i srdačnosti. Pizza joj je bila omiljena hrana, a Ria najdraži restoran u Kramators'ku, u kojem je već nekoliko puta jela. Sljedećeg jutra vratit ćemo se u Kijev. Bilo je to putovanje puno boli i snažnih emocija (zbog posljedica ruskog razaranja kojemu smo svjedočili), ali u biti mirno. Smrt je doista bila blizu, no osobno nismo osjetili da nam diše za

vratom. Možda zbog nedostatka svijesti, a možda zbog nepromišljenosti, ni u jednom trenutku u tih nekoliko dana nismo osjetili istinski strah. Osjećali smo tjeskobu, a možda i želju da se čim prije vratimo u sigurnost Zapada, strah ipak, ne.

Prethodne subote 24. lipnja na Arsenalu knjiga, književnom sajmu u ukrajinskom glavnom gradu, Victoria nas je pratila dok smo predstavljali međunarodnu kampanju podrške latinskoameričkih intelektualaca i pisaca njezinoj zemlji protiv Putinove invazije nazvanu Drži se Ukrajino! Na tom sam je događanju prvi put vidio i pružio joj ruku. Na kraju predstavljanja, možda zbog euforije od dvije čaše bijelog vina, Victoria nam se odlučila pridružiti na putovanju na istok zemlje, u Donbas, kamo smo se uputili kako bismo dokumentirali ratne zločine koje je počinila ruska vojska.

To putovanje, tako blizu bojišnice, zapravo mi uopće nije bilo u planu. Tome se u zadnji čas dosjetio voditelj projekta Drži se, Ukrajino!, naš učeni i suptilni međunarodni pregovarač Sergio Jaramillo. Nisam htio ondje ići, oduvijek sam bio kukavica, no praktički je nemoguće da vas taj stručnjak za pregovore na nešto ne nagovori. Victoria također nije trebala ići, no u posljednjem nam se trenutku ipak pridružila – to nam je priopćila s ozbiljnim i tužnim osmijehom – kako bi nam pokazala mjesta gdje je okrutnost ruskog terora bila najvidljivija i kako bi se oprostila od toga teritorija koji su pokušali okupirati, no ponovno ga izgubili već u prvim tjednima invazije.

Zbog svih tih okolnosti, djelomično namjernih, a djelomično slučajnih, Victoria je pratila nas (izvanzemaljce iz neke daleke južnoameričke zemlje) dok smo promatrali uništenje, smrt i užase koje su počinili Putin i njegovi istomišljenici, neonacistički plaćenici iz skupine Wagner, kojom je upravljao Prigožin, koji se baš taj vikend pobunio protiv cara, čak i krenuo na Moskvu (izazov koji će platiti nekoliko tjedana poslije u „slučajnoj“ eksploziji na nebu negdje između Moskve i Sankt-Peterburga).

U skladu sa svojim imenom Victoria je sanjala konačnu ukrajinsku pobjedu u sukobu s Rusijom. Također je bila odlučna u tome da ne dopusti da ova anakronična imperijalna sila ponovno, treći ili četvrti put u povijesti, istrijebi cijelu generaciju mislilaca, znanstvenika, pisaca i općenito neovisnih ukrajinskih intelektualaca. Upravo je zato u posljednjih godinu dana bila posvećena minucioznom razotkrivanju Putinovih zločina. U tom je trenutku završavala knjigu koju je odlučila napisati na

engleskom: Dnevnik o ratu i pravdi: promatrajući žene koje gledaju rat. Za nekoliko tjedana trebala je otputovati u Pariz na stipendiju te ondje u miru provesti godinu dana i dovršavati i uređivati knjigu u društvu dvanaestogodišnjeg sina i bijele kujice Vovchystsie (vučica na ukrajinskom).

Posljednjega dana svjesnog života Victorije Ameline, dok smo se vraćali iz kampa za obuku, gdje smo boravili u društvu njezina prijatelja, simpatičnog i miroljubivog vojnika, ugledali smo bijelog psa kako luta poljima. Victoria ga je promatrala s nekom neobičnom usredotočenošću i suosjećanjem u očima. Nisam shvaćao zbog čega ju je pogled na jednog psa lutalicu toliko pogodio. Dan prije s njom smo boravili u Harkivu, gradu koji je ukrajinska vojska oslobodila nakon što je gotovo potpuno uništen u zimi 2022. kada su ga Rusi pokušali osvojiti tenkovima, no morali su ga napustiti, pobijeđeni i bijesni, u proljeće te iste godine. I baš ondje, u Harkivu, Victoria nam je predstavila svoju prijateljicu Oksanu, koja je udomljavala i brinula za pse koji su tijekom rata napustili svoj dom, možda zato što su uplašeni pobjegli od vatre i buke strojnica ili zato što im je dom uništen, a vlasnici poginuli ili su se zbog rata morali odseliti.

Tada mi je naša druga suputnica, Catalina Gómez, dobra Victorijina i moja prijateljica, koja je imala izvrstan dar opažanja, objasnila taj strašni kolateralni učinak ruske invazije: brojne napuštene ili izgubljene životinje u Ukrajini, u potrazi za domom ili vlasnicima koji možda više nisu živi.

Sada, kada su prošli mjeseci od njezine tragične smrti, kada sam pročitao nekoliko pjesama Victorije Ameline, nekoliko briljantnih eseja i njezin drugi roman koji nosi naslov Dom za Doma, imao bih mnogo tema za razgovor s njom. Mislim da bih je sada zamolio da mi dopusti da je umjesto Victoria zovem Vika, kako su je zvali prijatelji. Postao sam joj prijatelj poslije smrti. Nakon njezine smrti u Torontu sam upoznao njezina oca Georga Shalamaya, čovjeka koji je izgubio najstariju kćer od jedva 37 godina. Oca koji je proživio ono što ja ne bih mogao podnijeti i kojemu sam želio uživo ispričati ovo što ovdje stavljam na papir.

Kada čitamo nekoga pisca, postajemo mu prijatelji, ponekad vrlo prisni, jer ništa nam ne nalikuje toliko kao ono što zapisano ostavljamo za sobom, i mislim da nitko toliko ne nalikuje Viki kao Marusia, slijepa djevojčica, glavni lik u Viktorijinu romanu koji sam pročitao u španjolskom

prijevodu, Un hogar para Dom, romanu obilježenom maštovitim tehničkim kuriozitetom: priču pripovijeda pas, bijeli pas po imenu Dom.

Na kraju romana pas pripovjedač kaže dvije stvari koje su mi se usjekle u pamćenje. Prva je: „Kada si lutalica, spavaš malo i nemirno, i gotovo nikada ne sanjaš. Ili uvijek sanjaš jedan te isti san u kojemu tražiš dom“ (str. 361). A druga: „Ili me bolesno uho dobro ne služi?“ (str. 371). Postoje okolnosti koje nas navode da čitamo knjige ne samo na vrlo intenzivan način već nekako praznovjerno. Kao da u njima postoji neko predskazanje, nešto gotovo proročansko. Moje bolesno uho spasilo me je od sigurne smrti u Kramators'ku.

Radije bih prešutio ovo što slijedi, izgleda poput laži, no moram to ispričati baš zato što je istina. U tom restoranu po imenu Pizza Ria, za tim pravokutnim stolom koji su nam dodijelili, srećom, na terasi, sjedio sam u bijelom naslonjaču s lijeve strane Sergiu Jaramillu, kolumbijskom voditelju pokreta Drži se, Ukrajino!, koji je sjedio na čelu stola. Kako on ponekad govori nejasno, kao da rečenice mrmlja na sanskrtu, a ja slabije čujem na desno uho, gotovo sam gluh, odlučio sam zamijeniti mjesto te sam prešao na stolac s druge strane stola, zdesna Sergiu, kako bih ga mogao dobro čuti mojim zdravim lijevim uhom. Victoria je sjela na moje mjesto u naslonjaču, slijeva Sergiu i meni nasuprot. Catalina Gómez zauzela je Victorijino mjesto, a Dima mjesto na kojem je sjedila Catalina. Čovjek obično misli da zamijeniti mjesto za stolom nema dubljeg značenja, osim bontona i komoditeta. Zatim je stigla konobarica s pićem. Kako je u Kramators'ku zbog rata zabranjeno točiti alkohol, Victoria je naručila bezalkoholno pivo, a Catalina mineralnu vodu. Ja sam otišao do WC-a, a Sergio je u međuvremenu za mene naručio čašu s ledom.

Činilo mi se čudnim što su Sergiu i meni donijeli dvije čaše pune leda, no on mi je odmah objasnio o čemu je riječ. Bila je to naša zadnja večer u Donbasu, zadnja večer s Catalinom, Dimom i Victorijom, koji će ostati u Ukrajini. Svakako je trebalo nazdraviti, izigrati zabranu točenja alkohola i reći „živjeli!“ u čast životu. Jaramillo je u ruksaku skrivao bocu viskija koju sam mu poklonio. Sjećam se da se radilo o dvanaest godina starom Macallanu, koji obožavam, ali toga ga dana nisam uspio kušati. Kako nas ne bi uhvatili, Sergio se sagnuo pod stol da mi napuni čašu. Pružio mi ju je i ostao zgrbljen kako bi napunio svoju. Kada sam ugledao čašu ispunjenu tekućinom boje jantara, zabrinuto sam se obratio Victoriji: „It's too obvious, they will discover us.“ Sergio je i dalje

bio sagnut pod stolom i točio piće. Catalina je sve mirno promatrala, kao i uvijek. Dima je pohlepno gutao hranu jer je bio jako gladan. Victoria me je pogledala s onim svojim osmijehom na licu u kojem su se miješali ironija i tuga: „You can say it is apple juice.“ Nasmiješio sam se i podigao čašu da joj nazdravim.

U tom trenutku s neba je pao pakao. Pao sam na pod, zatim zbunjen ustao, nisam bio svjestan jesam li ranjen ili ne, pipao sam se po tijelu na kojem nije bilo ni ogrebotine. Bio sam neozlijeđen, istina, ali više nikada neću biti isti. Victoria je problijedjela, bila je bljeđa nego inače, a glava joj je lagano pala unazad. Više nikada nije došla k svijesti. Umrla je četiri dana poslije, 1. srpnja 2023., u bolnici u Dnjipru.

Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License